

УДК 352.862

Галашко С. І.,*старший викладач ПВНЗ “Міжнародний економіко-гуманітарний університет ім. акад. С. Дем’янука”*

СИСТЕМА ПОКАЗНИКІВ ОЦІНКИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В КОНТЕКСТІ ВІТЧИЗНЯНИХ ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ

У статті досліджено теоретичні та практичні підходи щодо забезпечення сталого розвитку суспільства при умові ефективного поєднання економічної, екологічної та соціальної складових з метою забезпечення належного життєвого рівня населення.

Ключові слова: *сталій розвиток, економічна, екологічна та соціальна складові, індекс сталого розвитку, соціально-інституціональна сфера, індекс якості життя.*

В статье исследованы теоретические и практические подходы относительно обеспечения устойчивого развития общества при условии эффективного сочетания экономической, экологической и социальной составляющей с целью обеспечения надлежащего жизненного уровня населения.

Ключевые слова: *устойчивое развитие, экономическая, экологическая и социальная составляющие, индекс устойчивого развития, социальнoinституциональная сфера, индекс качества жизни.*

In the article theoretical and practical approaches are investigational in relation to providing of steady development of society subject to condition effective combination of economic, ecological and social constituent with the aim of providing of the proper standard of life of population.

Keywords: *steady development, economic, ecological and social constituents, index of steady development, socialinstitutional sphere, index of quality of life.*

Постановка проблеми. Сучасні соціально-економічні та політичні трансформаційні процеси в Україні на державному та регіональному рівнях свідчать про необхідність формування теперішніх і майбутніх управлінських стратегій на основі концепції сталого розвитку, при якій забезпечується збалансоване вирішення соціально-економічних завдань, збереження природно-ресурсного потенціалу, сприятливого стану навколишнього середовища з метою задоволення життєвих потреб населення.

Наслідки світової кризи, яка розгорнулася у 2008-2009 роках, позначилися саме на найпріоритетніших напрямках розвитку нашої держави. В результаті суттєвого регіонального дисбалансу соціально-економічного та культурного розвитку стало доволі складним формування єдиної загальнодержавної стратегії управління соціально-економічними перетвореннями, що, своєю чергою, збільшило загрозу регіональних криз.

Тому виникає необхідність розробки організаційно-економічних механізмів активації та прискорення економічного розвитку суспільства з урахуванням екологічної та соціальної компоненти з метою задоволення потреб сучасних і майбутніх поколінь з точки зору забезпечення сталого національного розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Слід зазначити, що вагомий внесок у вирішення окремих аспектів цієї проблеми зробили у своїх працях такі українські та закордонні вчені, як: С. Вегер, В. Гусаков, Б. Данилишин, А. Дрон, В. Кремень, В. Кукса, Е. Лібанова, В. Муляр, Г. Онишук, О. Палій, М. Шульга, В. Яценко, О. Вебер, В. Вернадський, М. Дробноход, Н. Мойсеев, В. Коптюг, М. Руткевич, Е. Мейо, Д. Макгрегор, Ж. Фрідман, Е. Печчеї та ін. Наукові розробки зазначених дослідників з проблем сталого людського розвитку широко розвиваються сьогодні, проте питання їх забезпечення організаційними заходами і економічними ресурсами, методами і способами впровадження залишаються актуальними.

Мета і завдання дослідження. Мета статті полягає у дослідженні, подальшому вдосконаленні та адаптації напрацьованих теоретичних положень і практичних підходів з питань забезпечення сталого розвитку суспільства до сучасних умов внутрішнього і зовнішнього середовища при умові ефективного поєднання економічної, екологічної та соціальної складових шляхом аналізу системи показників оцінки сталого розвитку в контексті вітчизняних економічних реформ.

Виклад основного матеріалу. Концепція сталого розвитку є одним з найбільш прийнятих теоретичних підходів до визначення альтернатив суспільного поступу [1, с. 7]. У проєкті Концепції сталого розвитку України дається таке визначення: “Сталий розвиток України – це процес розбудови держави на основі неподільності проблем збереження довкілля і процесу соціально-економічного розвитку з домінуванням критеріїв, вимог і показників якості навколишнього природного середовища” [2].

Пріоритетним напрямом сталого розвитку є оптимізація життєдіяльності людства в умовах безпечного природного середовища і гармонійних взаємин як усередині суспільства, так і між окремими спільнотами [3].

При цьому критерієм сталого розвитку повинен бути не приріст обсягів виробництва, а потенціал його зростання в умовах збереження та переходу до покращення якісних показників навколишнього природного середовища [4], у зв'язку з чим необхідно докорінно змінити наявну практику господарювання шляхом відмови від “нульової” вартості природних ресурсів, що створить фінансові передумови для збалансованості соціально-економічного розвитку.

Слід відмітити, що ідея сталого розвитку стосується не тільки сучасності. Це дослідження ґрунтується на концепції “сталого розвитку”, яка є розвитком вчення В. Вернадського про ноосферу [5].

Теорія і практика загальносвітового цивілізаційного розвитку за свідчили, що на межі століть вчення про ноосферу виявилось необхідною платформою для напрацювання триєдиної концепції сталого соціально-еколого-економічного розвитку. Таким чином, нова концепція системно поєднала три головні компоненти сталого розвитку суспільства: економічну, природоохоронну і соціальну [6].

Економічний підхід полягає в оптимальному використанні обмежених ресурсів та застосуванні природо-, енерго- і матеріалозберігаючих технологій для створення потоку сукупного доходу, який би забезпечував принаймні збереження (не зменшення) сукупного капіталу (фізичного природного або трудового), з використанням якого цей сукупний дохід створюється. Водночас перехід до інформаційного суспільства призводить до зміни структури сукупного капіталу на користь людського, збільшуючи нематеріальні потоки фінансів, інформації та інтелектуальної власності [5].

Другою головною компонентою сталого розвитку суспільства є природоохоронна. З погляду екології, глобальна стабільність усієї біосфери залежить від того, наскільки сталий розвиток зможе забезпечити цілісність біологічних і фізичних природних систем, їх життєздатність.

При цьому особливого значення набуває здатність таких систем самооновлюватися й адаптуватися до різноманітних змін, замість збереження в певному статичному стані або деградації та втрати біологічної різноманітності [5].

Соціальна складова орієнтована на людський розвиток, на збереження стабільності суспільних і культурних систем, на зменшення кількості конфліктів у суспільстві. Людина має стати не об'єктом, а суб'єктом розвитку: вона повинна мати умови для збереження та відтворення свого фізичного та морально-психологічного потенціалу, формування своєї життєдіяльності, прийнятті й реалізації рішень, контролі за їх виконанням у контексті гармонії з зовнішніми обставинами та внутрішніми потребами.

При цьому важливою проблемою на шляху втілення концепції стало формування системи вимірювання (метрики) для кількісного та якісного оцінювання цього складного процесу – сталого суспільного розвитку. Головні вимоги до зазначеної системи – її інформаційна повнота й адекватність подання взаємопов’язаної тріади компонентів сталого розвитку [7, 9], хоча однозначного її узгодження як з боку міжнародних організацій, так і наукових колективів поки що не досягнуто.

Рівень сталого розвитку оцінюється за допомогою індексу сталого розвитку, що вираховується як сума індексів трьох вимірів: економічного, екологічного та соціального з відповідними ваговими коефіцієнтами [7, 12]. Своєю чергою, кожен з цих індексів обчислюється з використанням відомих у міжнародній практиці індексів.

1. Індекс економічного виміру формується з двох глобальних індексів: індексу конкурентоспроможності та індексу економічної свободи.

2. Індекс екологічного виміру кількісно визначає здатність тієї чи іншої країни захищати своє навколишнє середовище як у поточний період часу, так і в довготерміновій перспективі.

3. Індекс соціального виміру, що використовується для більш детального дослідження стану соціально-інституціональної сфери, формується із двох глобальних індексів: індекс якості життя, розроблений міжнародною організацією “International Living”, та індекс людського розвитку, який щорічно розраховується в рамках програми ООН “United Nations Development Program” (UNDP) для більшості країн – членів цієї організації.

Характерною особливістю країн з надзвичайно високим рівнем розвитку є те, що базові галузі промисловості цих країн не зорієнтовані на використання значних природних ресурсів і дешевої робочої сили. Зокрема, це такі країни, як: Ісландія, Швеція, Австралія, Нова Зеландія, Норвегія, Швейцарія, Фінляндія, Канада, Данія, Люксембург та низка інших [7, с. 62]. У структурі доданої вартості їхніх економік домінує значна частка інтелектуальної та високотехнологічної праці. Ці країни перебувають серед світових лідерів саме за індексами екологічного виміру, конкурентоспроможності та за індексом суспільства, заснованого на знаннях. Вони дуже активні в інноваційній діяльності, спрямовують близько 3% ВВП і більше на дослідження та розвиток.

Від початку 90-х років минулого століття ці країни активно розбудовували у себе модель “екологічної економіки” та “економіки знань”. Вони почали масово виробляти нові знання [8, 9], “екосистемні” товари і послуги, а через декілька років ввели до своєї стратегії ще один продуктивний чинник розвитку – соціальний капітал [9]. Тому сьогодні це країни з добре гармонізованими складовими сталого розвитку: економічною, екологічною і соціальною, чого не скажеш про Україну, яка

практично за всіма визначальними індексами і показниками сталого розвитку істотно поступається більшості країн (табл. 1).

Результати проведених досліджень щодо світової позиції України у контексті якості та безпеки життя свідчать про те, що Україна за результатами 2010 року має досить низький індекс сталого розвитку, який дорівнює 1,836, і займає, відповідно, 69 місце серед 169 країн світу, що гірше на 0,773 пункта в порівнянні з 2008 роком. Це пояснюється, зокрема, значним погіршенням компоненти якості життя з 1,089 у 2008 р. до 0,686 у 2010-му за всіма трьома складовими, що призвело до пониження рейтингу країни з 63 місця на 74-ге, а також деяким пониженням рівня компоненти безпеки життя, хоча за цим показником рейтинг України навіть покращився (на 14 позицій).

Таблиця 1
Світовий профіль України у контексті якості та безпеки життя

Показники	2008 рік	2009 рік	2010 рік
Населення, млн.	45,9	46,3	46,3
ВВП на душу, дол.	6453	3899	3899
Індекс сталого розвитку [місце серед країн світу]	2,609 [69]	1,866 [69]	1, 1,836 [69]
Компонента якості життя [місце серед країн світу]:	1,089 [63]	0,714 [73]	0,686 [74]
– Економічна складова	0,442	0,294	0,255
– Екологічна складова	0,741	0,432	0,434
– Соціальна складова	0,703	0,511	0,500
Індекс гармонізації	0,791	0,704	0,745
Компонента безпеки життя [місце серед країн світу]:	1,520 [77]	1,152 [65]	1,149 [63]
ES Енергетична безпека	0,010	0,388	0,385
BB Біологічний баланс	0,418	0,438	0,440
GINI Нерівність	0,719	0,706	0,716
CP Сприйняття корупції	0,250	0,267	0,285
WA Доступ до води	0,960	0,638	0,644
GW Глобальне потепління	0,768	0,457	0,436
CM Дитяча смертність	0,822	0,613	0,613
GD Глобальні хвороби	0,379	0,620	0,593
SF Державна нестабільність	0,474	0,128	0,151
ND Природні катастрофи	0,999	0,565	0,577

Розроблено автором за даними Світового центру даних з геоінформатики та сталого розвитку

Це свідчить про значне погіршення безпеки життя в інших країнах світу. В результаті індекс гармонізації якості життя за 2008-2010 роки понизився на 46 пунктів і становив у 2010 році 0,745 [10]. При цьому потрібно враховувати: кожна з загроз стає тим "наближенішою" до конкретної країни, чим її числове значення ближче до нуля, і тим "віддаленішою" від цієї країни, чим її значення ближче до одиниці.

Особливе занепокоєння викликає соціально-інституціональна сфера нашої країни, яка є безпосереднім індикатором життєвого рівня населення.

У міжнародних документах (в офіційних та неофіційних перекладах) використовується термін "життєвий рівень", який включає в себе також показники якості життя. Так, у статті 25 Декларації прав людини [11] визначено: кожна людина має право на такий життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та необхідне соціальне обслуговування, що є необхідним для підтримки здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї.

Для дослідження ступеня "якості життя" використовується показник індексу якості життя, який є комплексним показником і характеризує рівень суспільного розвитку, якого досягла країна. Він розраховується за визначеними критеріями за 100-бальною шкалою.

Такими критеріями є: вартість життя, відпочинок, культура, економіка, навколишнє середовище, свобода, інфраструктура, ризик, безпека, клімат.

Стан розвитку людського потенціалу аналізується за допомогою індексу розвитку людства (ІРЛ), який у 2010 році був істотно відкорегованим.

Наприклад, замість валового національного продукту на душу населення (ВВП) використовується валовий національний дохід на душу населення (ВНД), виражений у доларах США за паритетом купівельної спроможності (ПКС), що дозволяє враховувати дохід від грошових перекладів і міжнародної допомоги.

У сфері освіти замість показника валового охоплення населення освітою використовується показник очікуваної тривалості навчання дітей шкільного віку, а замість рівня письменності дорослого населення – середня тривалість навчання дорослого населення, що дає більш повну картину рівнів освіти.

Стосовно здоров'я основним індикатором залишається очікувана тривалість життя при народженні.

Індекс розвитку людства у кожній окремій країні (досліджується 169 країн) вираховується, виходячи із таких показників:

1) здоров'я і довголіття, вимірювані показником очікуваної тривалості життя при народженні;

2) доступу до освіти, вимірюваний рівнем письменності дорослого населення і сукупним валовим коефіцієнтом обхвату освітою;

3) гідного рівня життя, вимірюваний величиною валового внутрішнього продукту (ВВП) на душу населення в доларах США за паритетом купівельної спроможності (ПКС).

У цілому країни світу розподілено за чотирма категоріями ІРЛ:

– з надзвичайно високим рівнем його розвитку (42 країни, у 2009 р. – 38 країн), серед якої є країни з колишнього СРСР, зокрема Естонія (34 місце);

– з високим рівнем (43 країни, у 2009 – 45 країн), Литва (44), Латвія (48), Білорусь (61), Росія (65 місце, у 2009 – 75), Казахстан (66), Азербайджан (67), Україна (69 місце, у 2009 – 85), Вірменія (76);

– з середнім розвитком (41 країна, у 2009 – 75 країн), серед яких інші країни колишнього СРСР та країни з його низьким розвитком (41 країна, у 2009 – 24 країни) [12].

За першим показником здоров'я і довголіття Україна потрапила в дев'ятку держав, де очікувана тривалість життя нижча показників 1970-х років [22]. І хоча тривалість життя збільшилась до 68,6 років у 2010 році з 68,2 років у 2009 році, у рейтингу вона посідає 104 місце [12].

За другим показником доступу до освіти, Україна посіла 17 місце з середньою тривалістю навчання у 11,03 роки [13]. Найбільший цей показник у Норвегії – 12,6 років, найменший в Мозамбіку – 1,2 роки.

За індексом освіти Україна (0,795) випереджає такі країни, як Іспанія (22-ге місце з індексом освіти 0,781), Велика Британія (24-те місце, 0,766), Франція (27-ме 0,751), Польща (30-те 0,728), Білорусія (35-те 0,683), Російська Федерація (53-те місце, 0,631). При цьому індекс освіти у світі – 0,436, тобто Україна його перевищує в 1,8 раза.

За третім показником гідного рівня життя або валового національного доходу на душу населення за паритетом купівельної спроможності (ПКС) у доларах США Україна посідає 90-те місце [3]. У 2010 р. Україна з показником 6 535 дол. США знаходиться нижче Албанії, Азербайджану, Туркменістану та Китаю.

У середньому в світі цей показник становить 10631 дол. США (за ПКС), що в 1,6 раза більше, ніж в Україні.

Що до формування інституційної бази сталого розвитку, то слід зазначити, що після розпаду Радянського союзу виявилось, що пошук моделей ринкової трансформації економіки відбувався переважно шляхом спроб і помилок через прискорену лібералізацію економічних відносин без достатньої оцінки внутрішніх умов і особливостей національної економіки, що призвело значною мірою до втрати керованості економічними процесами, інфляції та обвального спаду ви-

робництва. І сьогодні такий розвиток не є пріоритетом державної політики України, адже на інституційному рівні не існує міністерства чи відомства, відповідального за політику сталого розвитку.

Висновки. Враховуючи все вищесказане, слід зазначити, що для переходу на принципи сталого розвитку необхідними є економічні реформи, стратегічним напрямом яких має стати посилення їх соціально-економічної спрямованості.

Оптимальне співвідношення у тріаді економічної, екологічної та соціальної складової сталого розвитку, їх системне узгодження і баланс сприятимуть ефективному та бережному використанню природних ресурсів, впровадженню екологічно безпечних сучасних технологій. Результативне впровадження окреслених напрямів державної політики дозволить реально поліпшити якість життя людей.

Отже, беручи до уваги цілі державної політики щодо сталого розвитку країни та принципи, на яких вона ґрунтується, пріоритетними заходами і напрямами в забезпеченні сталого національного розвитку повинні стати:

- розробка та реалізація сукупності економічної, екологічної та соціальної стратегій розвитку суспільства у зв'язку та на засадах збалансованості;

- запровадження національної системи індикаторів збалансованого розвитку та програми дій з переходу до збалансованого розвитку;

- формування механізмів інтеграції екологічної компоненти у стратегію соціально-економічного розвитку;

- створення системи збалансованого управління розвитком суспільства, що стимулюватиме охорону довкілля та відновлення його природних властивостей, забезпечить належне регулювання використання природних ресурсів та розвиток продуктивних сил держави;

- проведення експертизи чинного законодавства щодо його відповідності принципам збалансованого розвитку з метою створення адекватного правового поля і стимулюючих фінансово-економічних механізмів;

- розробка і впровадження державної регіональної політики, яка забезпечуватиме гармонійне поєднання загальнонаціональних і регіональних інтересів, а також регулярний моніторинг її виконання. Спрямування регіональної політики має узгоджуватися із стратегією збалансованого розвитку держави.

Література:

1. Аналіз сталого розвитку – глобальний і регіональний контексти: У 2 ч. / Міжнар. рада з науки (ICSU) [та ін.]; наук. кер. М. З. Згуровський. – К. : НТУУ “КПІ”, 2010. – Ч. 2. Україна в індикаторах сталого розвитку. – 216 с.

2. Закон України про Концепцію сталого розвитку України від 30.04.1999 від 25.04.2001 № 3234.

3. Стратегія сталого розвитку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.doippro.dp.ua/.../096_Стратегія%20ст.

4. Where to Find the World's Best Quality of Life in 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://internationalliving.com/2009/01/qofl2009/>.

5. Сталий розвиток регіонів України [текст] / науковий керівник М. З. Згуровський. – К. : НТУУ “КПІ”, 2009. – 197 с.

6. Небава М. І. Формування системи вимірів цілісної моделі сталого економічного, соціального і екологічного розвитку. Збірник матеріалів II-го Всеукраїнського з'їзду екологів з міжнародною участю [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eco.com.ua/sites/eco.com.ua/files/lib1/konf/2vze/zb_m/0171_zb_m_2VZE.pdf.

7. Аналіз сталого розвитку – глобальний і регіональний контексти: моногр. / Міжнар. рада з науки (ICSU) [та ін.]; наук. кер. М. З. Згуровський. – К. : НТУУ “КПІ”, 2010. – Ч. 1. Глобальний аналіз якості та безпеки життя людей. – 252 с.

8. Небава М. І. Знання як інноваційний ресурс сталого динамічного розвитку // Інноваційно-інвестиційна модель розвитку економіки Вінниччини: Матеріали регіональної науково-практичної конференції, 24 листопада 2004 р. Збірник статей. – Вінниця: УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2005. – С. 9-14.

9. Небава М. І. Еволюція поглядів на систематизацію соціального капіталу // Проблеми системного підходу в економіці. Електронне наукове фахове видання. Київ. – № 4. – 2008. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/PSPE/2008-4/Nebava_M_408.htm.

10. Світовий центр даних з геоінформатики та сталого розвитку. – Ч. 2: Україна в індикаторах сталого розвитку, 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: wcd.org.ua/uk.

11. Загальна декларація прав людини. ООН; Декларація, Міжнародний документ від 10. 12.1948 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: uk.wikipedia.org/.../Декларація прав людини.

12. Підсумковий моніторинг розвитку соціальної сфери в 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: cpsr.org.ua/index.php?

13. http://hdr.undp.org/en/media/HDR_2010_RU_Content_reprint.pdf.